

Erkki Koskenniemi

Johanneksen evankeliumi

Kolmen synoptisen evankeliumin lisäksi UT sisältää yleisesti nuorimmaksi katsotun Johanneksen evankeliumin, joka poikkeaa synoptikoista monella eri tavalla.

Johanneksen evankeliumin tulkinnan kannalta ratkaiseva kysymys on kysymys teoksen taustalla olevasta perimätiedosta. Sen mukaan mitä tästä asiasta ajatellaan, määräytyy suhtautuminen evankeliumiin: Se on joko myöhäinen, varhaiskirkon julistusta heijasteleva teos tai sen taustalla on merkittävä alkukirkon hahmo ja evankeliumin taustalla on vahva, historialliseen Jeesukseen ulottuva traditiovirta.

Varhaiset lähteet mainitsevat alkukirkon jättiläisen. Vähä Aasian piispa Polykrates (n. 190) mainitsee Johanneksen, "joka nojasi Herran rintaa vasten ja josta tuli kilpeä kantava pappi, todistaja ja opettaja ja joka lepää Efesoksessa." Polykrates syntyi vuoden 125 vaiheilla ja hänellä oli vankka Vähän Aasian perimätiedon tuntemus. Tätä Johannesta hän ei siis väitä apostoliksi (toisin kuin myös mainitsemaansa Filipposta). Eirenaioksen (Irenaeuksen) mukaan Johannes, "Herran opetuslapsi, joka myös nojautui hänen rintaansa vasten, laati / julkaisi vielä hänkin evankeliumin asuessaan Vähän Aasian Efesoksessa." Eirenaioskaan ei sano tätä kirjoittajaa apostoliksi. Hierapoliin piispa näyttää maininneen n. v. 130 kaksi Johannesta: "mitä Andreas tai Pietari sanoi, tai mitä Filippos, Tuomas tai Jaakob, tai mitä Johannes tai Matteus tai joku muu Herran opetuslapsista sanoi, tai mitä Aristion ja vanhus Johannes, Herran opetuslapset sanovat". Ensimmäinen Johannes näyttäisi olevan opetuslapsi, jälkimmäinen "vanhus Johannes" vielä tuohon aikaan ihmisten muistissa oleva hahmo.

Johanneksen evankeliumin oman todistuksen mukaan Joh. tukeutuu vahvaan alkukirkon auktoriteettiin, joka uskaltaa asettaa itsensä Pietarin rinnalle ja ylikin. Perimätieto on syytä ottaa vakavasti: Tosin sen perusteella on vaikea arvioida, päädytäänkö yhteen Johannekseen vai kahteen, apostoliin ja samannimiseen vanhaan ja arvostettuun opettajaan.

Joh., 1.-3. Joh (ja osittain myös Ilm) sisältävät paljon yhteistä ja ne on helppo sijoittaa samaan johannekselaiseen kirjallisuuteen, vaikka on uskaliaasta väittää niitä saman kirjoittajan laatimiksi (Ilm tuskin on). Joka tapauksessa kirjeet tekevät selväksi ympärillä vallitsevan opillisen hajoamisen, johon ne reagoivat hyvin voimakkaasti.

Johannes on evankeliumeista nuorin, ja perinteisesti on otaksuttu hänen tunteneen ja käyttäneen edeltäjiään. Käsitys on epäilemättä oikea, vaikka useat tutkijat katsovat nykyään, ettei Johannes tuntenut synoptikkoja. Yhteistä materiaalia on kuitenkin runsaasti, niin eri tavoin kuin Johannes sitä käyttäekin (esim. temppelinpuhdistus Jeesuksen toiminnan alussa, Joh. 2:13-16; Pietarin tunnustus Joh. 6:67-71; voitelemine Betaniassa, 12:1-8; ihmeellinen kalansaalessa, 21:1-14). Kaikkien evankelistojen mukaan Jeesuksen toiminta lähti liikkeelle Johannes Kastajan luota.

Markus ja häntä seuraten synoptikot kuvaavat Jeesuksen vaikuttaneen Galileassa ja lähiympäristössä ja lähteneen sitten ratkaisevalle matkalleen Jerusalemiin. Johanneksen evankeliumissa Jeesus käy Jerusalemissa usein (2:13; 5:1; 7:10). Toiminnan kuvaus asettuu siis huomattavasti pitemmälle ajanjaksolle (Johannes mainitsee kolme pääsiäisjuhlaa: 21:13; 6:4; 11:55). Tapahtumien sijoittaminen kartalle ei ole ongelmatonta: 3:22 Jeesus lähtee Juudeaan, jossa hän 2:23 mukaan jo oli, ja luvussa 5 hän on Jerusalemissa, mutta luvussa 6 Galileassa. Tämä ja esim. 14:31 jälkeen tapahtuma siirtymä lukuun jaksoon 15-16 antavat ymmärtää, että teosta ei ole

huolellisesti jäsennetty. Jotkut tutkijat ovat olettaneet monimutkaisen ja kauan jatkuneen toimitusprosessin, toiset useita eri lähteitä.

Johanneksen evankeliumi on prologistaan alkaen vahvasti teologinen teos. Tämä käy ilmi erilaisesta materiaalista, yhtä hyvin keskusteluista (Jeesus ja Nikodemos, Joh. 3) kuin ihmekertomuksista (esim. sokean parantaminen, Joh. 9) ja tietenkin kärsimyshistoriasta. Johannes yhdistää toisiinsa viimeisen tuomion (5:28-29; 12:48) ja ns. presenttisen eskatologian: Joka on löytänyt Jeesuksen, on jo siirtynyt kuolemasta elämään (4:23; 11:25-26). Kaste (luku 3) ja ehtoollinen (luku 6) esiintyvät, mutta verhotusti.

Teoksessa erottuu selvästi kaksi pääosaa: Luvut 1-12 esittävät Jumalan Pojan opetustoiminnan ihmisten parissa, luvut 12-20 kärsimyshistorian. Luku 21 on teoksen epilogi.